

Περιοδικὰ Ἀνάλεκτα

Orientalia Christiana Periodica 82 (2016)

Ὁ παρὼν τόμος τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ ποὺ ἐκδίδεται κατ' ἔτος σὲ δύο τεύχη ἀπὸ τὸ Ποντιφικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τῆς Ρώμης (PIO) περιλαμβάνει, ὡς συνήθως, μελέτες ποὺ ἀφοροῦν τὸ σύνολο τοῦ λεγόμενου Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τὸ πρῶτο τεῦχος ἀνοίγει μὲ σύντομη ἀφιερωματικὴ ἀναφορὰ τοῦ Emidio Vergani στὸν πρόσφατα ἐκλιπόντα καθηγητὴ τῆς Συριακῆς Πατρολογίας π. Pierre Yousif (1936-2015). Στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ μελέτη μὲ τίτλο «Über das “Dignum et iustum”, sein Varianten und den nachfolgenden Lobpreis», ὅπου ὁ Gabriele Winkler προσεγγίζει συγκρητικὰ τὴ λειτουργικὴ εὐχή «ἄξιον καὶ δίκαιον...» στὴν Ἑλληνικὴ, τὴ Συριακὴ καὶ τὴν Ἀρμενικὴ τῆς ἐκδοχῆ μὲ σκοπὸ νὰ ἀναδείξει τὶς διαφοροποιήσεις καὶ τὴ θεολογικὴ σημασία τους στὶς ἐπὶ μέρους λειτουργικὲς παραδόσεις. Στὴ συνέχεια τὸ ἄρθρο τοῦ Daniel Oltean «Le rituel monastique byzantin du *προσχημα*. Histoire d'une évolution inattendue» μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση ἀγιολογικῶν, κανονικῶν καὶ λειτουργικῶν βυζαντινῶν πηγῶν ἀπὸ τὸν 9^ο ἕως τὸν 14^ο αἰ. ἐξετάζει τὸ μοναστικὸ τυπικὸ τοῦ *προσχήματος*, τὸ ὁποῖο ἀποτελέσει πρόδρομο τοῦ μετέπειτα *μικροῦ σχήματος*. Ἡ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς ἀδελφότητας τοῦ ἀρχιμαδρίτη Σενοῦτε, ἡγουμένου τῆς Λευκῆς Μονῆς στὴν Ἄνω Αἴγυπτο κατὰ τὸν 5^ο αἰ., ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς ἐπόμενης μελέτης τοῦ βενεδικτίνου μοναχοῦ τῆς μονῆς τοῦ Chevetogne, Ugo Zanetti, «Questions liturgiques dans les *Canons de Shenoute*». Μέσα ἀπ' τὴν ἐξέταση τοῦ περιεχομένου τῶν *Κανόνων τοῦ Σενοῦτε*, τῆς μοναστικῆς συλλογῆς κανόνων στὴν Κοπτικὴ γλῶσσα ποὺ ἐκδόθηκε πρόσφατα ἀπὸ τὸν Bentley Layton, ὁ σ. ἐρευνᾷ λειτουργικὰ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν τὸν παχωμιανὸ μοναχισμὸ στὴν Αἴγυπτο τῆς πρώτης χριστιανικῆς χιλιετίας. Ἡ Brouria Bitton-Askelony καὶ ὁ Sergey Minon δημοσιεύουν στὴν ἐπόμενη μελέτη «A person of silence»: Philoxenos of Mabbug, Letter of Exhortation Sent to Someone Who Left Judaism and Came to the Life of Perfection» τὸ πρωτότυπο Συριακὸ κείμενο καὶ τὴν Ἀγγλικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ ἀντι-χαλκηδόνιου συγγραφέα τῶν ἀρχῶν τοῦ 6^{ου} αἰ. Φιλοξένου Ἱεραπόλεως ἢ Mabboug, ποὺ ἀφορᾷ στὴ μεταστροφή ἑνὸς Ἰουδαίου στὸ Χριστιανισμὸ καὶ τὴν εἰσοδὸ του στὸ μοναστικὸ τρόπο ζωῆς.

Ἡ Αἰθιοπικὴ ἐκδοχὴ τῆς διήγησης σχετικὰ μὲ τὸν Παῦλο τὸν Ἄπλοῦν, μαθητῆ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου ἀπὸ τὴ *Λαυσαϊκὴ Ἱστορία* τοῦ Παλλαδίου ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς ἐπόμενης μελέτης τοῦ Rafael Zarzeczny, «The Story of Paul the Simple from the *Historia Lausiaca* by Palladius in its Ethiopic Recention». Ο πολωνὸς ἱεσοῦιτης ἐκδίδει τὸ Αἰθιοπικὸ κείμενο μὲ βάση τὰ δύο γνωστὰ χειρόγραφα ποὺ

τὸ περιέχουν, προσφέρει τὴν Ἀγγλική του μετάφραση καὶ ὑποστηρίζει μὲ βάση τὴν κειμενικὴ ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου ὅτι ἡ συγκεκριμένη Αἰθιοπικὴ ἔκδοχή προέρχεται κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ πρωτότυπο σὲ ἀντίθεση μὲ ὅ,τι συνήθως συμβαίνει μὲ λοιπὰ ἔργα τῆς Αἰθιοπικῆς χριστιανικῆς λογοτεχνίας, τὰ ὁποῖα ἔχουν περάσει σ' αὐτὴ μέσα ἀπὸ ἀλλεπάλληλες μεταφράσεις ἀπὸ τὰ Κοπτικά, τὰ Συριακὰ ἢ τὰ Ἀραβικά. Στὴ συνέχεια ἡ Ioanna Feodorov στὴ μελέτη τῆς «*Le Firang̃ - Francs, Européens ou catholiques? Témoignage d'un chrétien syrien du XVIIe siècle*» μελετᾷ τὸ ἀνέκδοτο Ἀραβικὸ ἡμερολόγιο τοῦ ὁρθόδοξου κληρικοῦ Παύλου ἀπὸ Χαλέπι (Bûlos b. al-Za'ím al-Üalabiyy), πού διηγεῖται τὸ ταξίδι του στὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1652-1658 καὶ ἐστιάζει τὴν ἔρευνά της στὸ νόημα τῆς λέξης «Φράγκος» σ' αὐτό, μὲ σκοπὸ νὰ καταδείξει τὸ σημασιολογικὸ πλοῦτο πού προσλαμβάνει ἡ συγκεκριμένη λέξη στὴ μεσαιωνικὴ καὶ προνεωτερικὴ Ἀραβικὴ λογοτεχνία τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἀναφορικὰ μὲ διάφορες πτυχὲς τῆς πολιτισμικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Τὸ ἐπόμενο ἄρθρο τοῦ Marek Dospel «*The Wādī al-Natrūn Monasteries and a Reassessment of the Manuscript Itinerarium (c. 1765) of Remedius Prutký OFM*» ἔχει ὡς θέμα τὴ μελέτη τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τοῦ πολωνοῦ φραγκισκανοῦ περιηγητῆ Remedius Prutký (1713-1755) στὴν Ἐρημο τῆς Σκήτης (Wādī al-Natrūn) στὴν Κάτω Αἴγυπτο, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ σ. ἀναδεικνύει τὴν προβληματικὴ γνησιότητα τοῦ κειμένου, καθὼς φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ συμπύλημα προγενέστερων δημοσιευμένων κειμένων παρὰ πρωτότυπη συγγραφικὴ παραγωγή.

Τὸ δεῦτερο τεῦχος τοῦ τόμου ἀνοίγει μὲ τὴν ἀφιερωματικὴ ἀναφορὰ τοῦ Edward Farrugia στὸν ἐκπλιπόντα π. Vincenzo Poggi, ἐπὶ σειρὰ ἐτῶν καθηγητῆ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς στὸ Ποντιφικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τῆς Ρώμης. Στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τοῦ Gabriele Winkler «*Über die armenischen liturgischen Gesänge erläutert anhand der armenischen Begriffe mit ihren georgischen Parallelen*», στὴν ὁποία ἐπιχειρεῖται ἡ προσέγγιση τῆς ἐξέλιξης τῶν Ἀρμενικῶν λειτουργικῶν ὕμνων, πού χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸν 5^ο ἕως τὸν 8^ο αἰ. ἐπὶ τῇ βάση τῆς σύγκρισής τους μὲ τὰ ἀντίστοιχα Γεωργιανὰ παρὰλληλα καὶ ἡ ἀνάδειξη τῆς ἀλληλεπίδρασης τῶν δυὸ λειτουργικῶν παραδόσεων. Ἡ διαίρεση σὲ Χαλκηδόνησιους καὶ ἀντι-Χαλκηδόνησιους μετὰ ἀπὸ τὴν Δ' Οἰκουμενικὴ σύνοδο (451) ἐξετάζεται ὑπὸ τὸ πρῶσιμα τῆς γεω-εκκλησιολογίας καὶ συγκεκριμένα τῆς ἀντίδρασης τοῦ θρόνου τῆς Ἀλεξάνδρειας στὸ ἀναδυόμενο «πρωτεῖο» τῆς Κωνσταντινούπολης στὸ ἄρθρο «*La guerra di Constantinopoli. La posizione politico dottrinale dei vescovi allessandrini dopo il Concilio di Calcedonia*» τοῦ Ἰησοῦτη Hernyk Pietras. Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη «*The Christology of the Church of the East. An Analysis of Christological Statements and Professions of Faith of the Official Synods of the Church of the East before A.D. 612*» τοῦ Bishara Ebeid, στὴν ὁποία ὁ σ. προσπαθεῖ νὰ σκιαγραφήσει τὶς δυὸ κύριες τάσεις τῆς Χριστολογικῆς διδασκαλίας τῆς Ἀσσυριακῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς: τὴ Χριστολογία τῶν δυὸ ὑποστάσεων καὶ τὴ Χριστολογία τῆς μιᾶς ὑπόστασης καὶ τοῦ ἐνὸς προσώπου,

κατά την πρόωμη περίοδο διαμόρφωσής της, δηλαδή πριν από τη Σύνοδο του 612, με την όποια ἐπῆλθε ἡ τελικὴ *Νεστοριανοποίησή* της, με ἄλλα λόγια ἡ ἐπικράτηση τῆς παραδοχῆς τῆς ὑπαρξῆς δύο φύσεων (*kyanē*), δύο ὑποστάσεων (*qnomē*) καὶ ἑνὸς προσώπου (*parsopā*) στὸ Χριστό.

Στὸ ἐπόμενο ἄρθρο με τίτλο «La légende du miracle de l'image de Tibériade (BHO 450) et la fondation monastique de Mār Ὑανινά : un regard croisé sur les sources» ὁ Pietro d'Agostino ἐπιχειρεῖ νὰ ταυτοποιήσει τὴν τοποθεσίαν τῆς Συριακῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἐνανία (Mār Hanīnā), ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ μόνο μέσα ἀπὸ κείμενα τῆς Συριακῆς καὶ τῆς Ἀραβικῆς γραμματείας. Ἡ Dorothea McEwan, στὴ συνέχεια, στὴ μελέτη της «The wall paintings of Dārāsge Maryam Church, in the Sämen Mountains, Ethiopia, and in particular the painted procession on the east wall» παρουσιάζει τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα τῆς ἐκκλησίας Dārāsge Maryam, πὺ ἐγαινιάσθηκε τὸ 1852 στὴν ὄροσειρὰ Sämen τῆς Βόρειας Αἰθιοπίας. Θέμα τοῦ ἄρθρου τοῦ Mario Carolla «Due confessori della fede» ἀποτελεῖ τὸ μαρτύριο δυὸ Ἀρμενο-καθολικῶν ἱερέων, τῶν Pietro Alagiagian καὶ Dionigi Kalatosoff, πὺ ἐκτελέσθηκαν γιὰ τὴ χριστιανικὴ τους πίστη ἀπὸ τὸ Σοβιετικὸ καθεστῶς. Τὸ κάθε τεῦχος ὁλοκληρώνεται με τὴν καθιερωμένη βιβλιοκριτικὴ παρουσίαση πρόσφατων μονογραφιῶν πὺ ἀφοροῦν τὴ μελέτη τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς.

Journal for Eastern Christian Studies 68 (2016)

Τὸ ἐν λόγω περιοδικὸ ἐκδίδεται κατ' ἔτος σὲ τέσσερα τεύχη ἀπὸ τὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀνατολικῶν Χριστιανικῶν Σπουδῶν στὸ Nijmegen τῆς Ὀλλανδίας σὲ συνεργασία με τὸ Κέντρο πρόωμων Χριστιανικῶν καὶ Βυζαντινῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Leuven καθὼς καὶ τοῦ Κέντρου Ἀνατολικοῦ (Eastern) καὶ Ἀρχαίου Ἀνατολικοῦ (Oriental) Χριστιανισμοῦ τῆς Louvain-la-neuve.

Τὰ δυὸ πρῶτα τεύχη τοῦ παρόντος τόμου περιέχουν μελέτες πὺ ἀφοροῦν τὴν Ἀραβικὴ Χριστιανικὴ λογοτεχνία. Ἡ πρώτη μελέτη «New Works by Theodore Abū Qurra Preserved under the Name of Thaddeus of Edessa» τοῦ Alexander Treiger ἐξετάζει δυὸ ἀνέκδοτα Ἀραβικὰ κείμενα πὺ ἀποδίδονται στὸ Θαδδέο τὸν Ἐδεσινόν, τὸ *Βιβλίον τοῦ Μαθητῆ καὶ τοῦ Διδασκάλου* καὶ τὶς *Ἐρωτήσεις τοῦ Ἰερῆα Μωυσοῦ* καὶ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ πατρότητά τους θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὸν περίφημο ὀρθόδοξο Ἀραβὰ θεολόγο τοῦ 9^{ου} αἰ. Θεόδωρο Abū Qurra, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπαναπροσδιορίζει τὴ χρονολόγηση δυὸ γνωστῶν ἔργων τοῦ ἴδιου συγγραφέα, τὴν *Ἀπολογία τῆς Χριστιανικῆς Πίστεως* καὶ τὴ *Summa Theologiae Arabica*. Στὴ συνέχεια ὁ Najib George Awad στὸ ἄρθρο του «“If His Crucifixion was Figurative as you Claim, then so be it”: How Two Christian Mutakallims from the Abbasid Era Used *An-Nisā* 4:157-158 in Dialogues with Muslims» προσεγγίζει τὰ ἀπολογητικὰ ἔργα τοῦ ὀρθόδοξου Θεοδώρου Abū Qurra, ἐπισκόπου Χαράν καὶ τοῦ Τιμοθέου τοῦ Α' (780-823), πατριάρχου τῆς Ἀσσυριακῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς. Πιὸ συγκεκριμένα ὁ σ. ἐστιάζει στὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο οἱ δυὸ

Ἕλληνας Χριστιανοὶ θεολόγοι ἀντιλαμβάνονται τὴ Χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ Σταυροῦ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἄρνησης τῆς πραγματικῆς σταύρωσης τοῦ Μεσσία, ὅπως αὐτὴ ἀποτυπώνεται στὴ σούρα an-Nisā 4:157-158 τοῦ Κορανίου καὶ σκιαγράφει τὰ ἐρμηνευτικὰ καὶ θεολογικὰ ἐπιχειρήματα, μὲ τὰ ὁποῖα προσπάθησαν νὰ καταστήσουν τὴ Χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ Σταυροῦ κατανοητὴ στοὺς Μουσουλμάνους. Τὰ δύο πρῶτα τεύχη ὁλοκληρώνονται μὲ τὴν ἐκτενέστατη μελέτη «Yūhannā ibn al-Ġurayr, passeur de la tradition syriaque et arabe chrétienne au XVIIe siècle» τοῦ Jean Fathi, ἡ ὁποία εἶναι ἀφιερωμένη στὴν ἐμβληματικὴ φυσιογνωμία τῶν Συριακῶν γραμμάτων τοῦ 17^{ου} αἰ., τὸν Συρο-ιακωβίτη ἐπίσκοπο Γρηγόριο Ἰωάννη τῆς Δαμασκοῦ (1610-1678). Ὁ σ. ἐπιχειρεῖ νὰ καλύψει τὸ σύνολο τῆς πολυσχιδοῦς δραστηριότητος τοῦ ἐπισκόπου Γρηγορίου-Ἰωάννη, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὴ μετάφραση σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἔργων τῆς Συριακῆς γραμματείας στὰ Ἀραβικὰ καθὼς καὶ τὴ διεύθυνση ἐργαστηρίου ἀντιγραφῆς χειρογράφων τῆς Συριακῆς καὶ τῆς Ἀραβικῆς μὲ Συριακοὺς χαρακτῆρες, τῆς λεγόμενης karṣūnī. Ὡς ἐπίσκοπος ἀντιτάχθηκε στὴ γένεση τῆς Συρο-καθολικῆς Ἐκκλησίας, πού συντελέστηκε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στὸ Χαλέπι, ἐνῶ ταυτόχρονα σώζεται ἡ ἐπιστολικὴ ἐπικοινωνία μὲ τὸν πρῶτο ἐπικεφαλῆς τῆς ἐν λόγῳ Ἐκκλησίας, Ἀνδρέα Ahiḡan, στὴν ὁποία ὑπερασπίζεται τὴ Συρο-ιακωβιτικὴ πίστη.

Τὸ δύο τελευταῖα τεύχη τοῦ παρόντος τόμου εἶναι ἀφιερωμένα στὴ Χριστολογικὴ παράδοση τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν πρώτη χιλιετία καὶ περιλαμβάνουν ἀποκλειστικὰ μελέτες τοῦ Igor Dorfmann-Lazarev. Στὸ πρῶτο ἄρθρο «A Country Swept by Chilly Gusts of Frosty Snowstorms» ὁ σ. μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἀρμενίας Χαῥ'ik Arṣaruni πρὸς ἓνα Βυζαντινὸ μπτροπολίτη, ὁ ὁποῖος καλοῦσε τὸν Ἀρμένιο προκαθήμενο νὰ ἐνωθεῖ δογματικὰ μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινούπολης κατὰ τὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ 10^{ου} αἰ., ἐπισημαίνει τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς Ἀρμενικῆς ταυτότητας, πού εἶναι ἀπόλυτα συνυφασμένα μὲ τὶς θρυλικὲς διηγήσεις σχετικὰ μὲ τὶς ἀπαρχὲς τῆς Ἀρμενικῆς ἱστορίας. Σύμφωνα λοιπὸν μ' ἓνα ἰδιαίτερα διαδεδομένο θρύλο, οἱ ἀπαρχὲς τοῦ Ἀρμενικοῦ γένους πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὴ βιβλικὴ φιγούρα τοῦ Χάικ, δισέγγονου τοῦ Νῶε ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ γιοῦ του Ἰάφεθ, ὁ ὁποῖος ἀρνήθηκε νὰ ὑποταχθεῖ στὸν γίγαντα Βῆλ καὶ ἐγκατέλειψε τὴ Βαβυλῶνα γιὰ νὰ ἐγκατασταθεῖ μὲ τὴν οἰκογένειά του στὶς ὄρεινές, παγωμένες καὶ ἄγρονες περιοχὲς τοῦ ὄρους Ἀραράτ. Τὸ παράδειγμα τοῦ γενάρχη τῶν Ἀρμενίων Χάικ ἐπικαλεῖται καὶ ὁ Καθολικὸς Χαῥ'ik Arṣaruni στὴν ἀπάντησή του πρὸς τὸν Βυζαντινὸ μπτροπολίτη, ὑποστηρίζοντας ὅτι προτιμᾷ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας στὸ ἄγριο ὄρεινὸ κλίμα τοῦ Καυκάσου, παρὰ τὴ δογματικὴ καὶ διοικητικὴ ὑποταγὴ τῆς στὸ ἥλιο κλίμα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἐπόμενη μελέτη «Christ's 'Being' and 'Activity': Some Aspects of the Development of Armenian Christological Vocabulary from its Origins to the Tenth Century» ἀποτελεῖ μιὰ προσέγγιση στὴ Χριστολογικὴ ὀρολογία τῆς Ἀρμενικῆς παράδοσης κατὰ τὴν περίοδο τῆς διαμόρφωσής της. Ὁ σ. ἐπισημαίνει τὴ διττὴ ἐπίδραση πού ὑπέστη ἡ

Ἀρμενική θεολογική σκέψη τόσο ἀπὸ τὴν Ἑλληνική ὅσο καὶ ἀπ' τὴ Συριακή παράδοση, ἡ ὁποία ὀφείλεται κυρίως στὴ γεωγραφικὴ θέση τῆς Ἀρμενίας μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Μεσοποταμίας. Ἐνῶ ἡ προσπάθεια νὰ ἐκφραστεῖ μὲ ἀκρίβεια ἡ δογματικὴ διδασκαλία τῶν τριῶν πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων στὴν Ἀρμενικὴ γλῶσσα εἶχε ὡς συνέπεια τὴν υἱοθέτηση θεολογικῆς ὀρολογίας ἀπὸ τὴν Ἑλληνική, ἡ ἐπιλογή τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας νὰ ἀπορρίψει τὴν Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος (451) τὴν ὁδήγησε σταδιακὰ στὴν πρόσληψη καὶ ἀξιοποίηση τῆς Ἀντιοχειανῆς θεολογικῆς παράδοσης ὄχι μόνο στὴν Ἑλληνική, ἀλλὰ κυρίως στὴ Συριακὴ γλῶσσα. Ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν σύνθετων διαδικασιῶν ὑπῆρξε ἡ τελικὴ διαμόρφωση μιᾶς ἑτερογενοῦς θεολογικῆς ὀρολογίας στὸ πλαίσιο μιᾶς συμβολικῆς κοσμοθεώρησης, πὺ ἀποτέλεσε τὴ βάση γιὰ τὴν διατύπωση τῆς Χριστολογικῆς διδασκαλίας τῆς Ἀρμενικῆς θεολογικῆς παράδοσης.

Στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη «Travels and Studies of Stephen of Siwnik' (c.685-735): Redefining Armenian Orthodoxy under Islamic Rule», πὺ ἔχει ὡς θέμα τῆς μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικότερες φυσιογνωμίες τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας τοῦ 8^{ου} αἰ., τοῦ Στέφανου τοῦ Siwnik καὶ κυρίως τὴ δραστηριότητά του στὴν Κωνσταντινούπολη (712-718). Ὁ σ. συνδέει τὴν παρουσία τοῦ Στέφανου μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἀρμενικῆς καταγωγῆς αὐτοκράτορα Βαρδάνη-Φιλιππικοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ Σύνοδο στὴν Κωνσταντινούπολη ἐπιχείρησε νὰ ἀναιρέσει τὶς ἀποφάσεις τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ νὰ ἀποκαταστήσει τὸ Μονοθελητισμὸ μὲ πιθανότερο σκοπὸ τὴν ἐνδυνάμωση τῶν σχέσεων τῶν Βυζαντινῶν μὲ τοὺς Ἀρμενίους ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Αὐτοκρατορίας στὸ πλαίσιο τῆς ἀντιμέτωπισης τοῦ κινδύνου τῶν Ἀραβικῶν εἰσβολῶν στὴ Μικρὰ Ἀσία. Ὁ θάνατος τοῦ Βαρδάνη-Φιλιππικοῦ καὶ ἡ ἐγκατάλειψη τῆς μονοθελητικῆς ἐκκλησιαστικῆς του πολιτικῆς δὲν περιορίσε τὴ δραστηριότητα τοῦ Στεφάνου. Ὁ τελευταῖος συνδέθηκε μὲ τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γερμανό, μὲ τὸν ὁποῖο ἀνέπτυξαν ἐπιστολικὴ ἐπικοινωνία μὲ θεολογικὸ περιεχόμενο πὺ ἀντικατοπτρίζει διάφορα θεολογικὰ ζητήματα, πὺ ἀφοροῦν στὴν κατανόηση τῶν Βυζαντινο-αρμενικῶν σχέσεων, ἀλλὰ καὶ στὴ διαμόρφωση μιᾶς αὐτόνομης Ἀρμενικῆς θεολογικῆς παράδοσης. Ἡ ἐπόμενη μελέτη «The Armenian-Syrian-Byzantine Council of Sirakawan, 862» ἔχει ὡς θέμα τῆς τὴν συγκληθεῖσα τὸ 862 στὸ Sirakawan τῆς Ἀρμενίας κοινὴ Σύνοδο μεταξὺ Βυζαντινῶν, Ἀρμενίων καὶ Συρο-Ἰακωβιτῶν, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἔκκλησης πὺ εἶχε ἀπευθύνει ὁ πατριάρχης Φώτιος στὸν Ἀρμένιο Καθολικὸ Ζαχαρία τοῦ Jagk γιὰ ἔνωσή του μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἀποτέλεσμα τῆς Συνόδου δὲν ὑπῆρξε ἡ ἐπανένωση τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ ἡ διατύπωση μιᾶς συμφωνίας πὺ ἐπέτρεπε τὴν ἀμοιβαία ἀναγνώριση τῶν δυὸ ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων, πὺ θὰ ἐπέτρεπε τὴν εἰρηνικὴ συνύπαρξη Χαλκηδονίων καὶ μὴ-Χαλκηδονίων τόσο ἐντὸς ὅσο καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ σ. προσφέρει σὺν τοῖς ἄλλοις μιὰ νέα κριτικὴ ἔκδοση τῶν πρακτικῶν τῆς Συνόδου ἡ ὁποία συνοδεύεται ἀπὸ Ἀγγλικὴ μετάφραση καὶ σχόλια.

Ἡ φιγούρα τοῦ Ἀρμενίου ἡγεμόνα τοῦ 10^{ου} αἰ. Gagik Arscuni ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸ θέμα τῆς μελέτης «Gagik Arscuni (908-943/44), un roi théologien: Le Christ selon sa 'Lettre concernant la foi' et Adam dans le programme iconographique de l'église de la Sainte-Croix à Alt'amar». Οἱ δύο πτυχές τῆς δραστηριότητος τοῦ Gagik πού ἐξετάζονται στὸ ἄρθρο εἶναι ἡ ἐπιστολὴ μὲ τὴν ὁποία ἀπευθύνθηκε στὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, πού ἀντικατοπτρίζει τὴν πολιτικὴ, θρησκευτικὴ καὶ στρατιωτικὴ προσέγγιση Ἀρμενίων καὶ Βυζαντινῶν, πού ἔλαβε χώρα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπνοῦ, καθὼς καὶ ἡ συνδρομὴ του στὴν εἰκονογραφικὴ διακόσμηση τοῦ παρεκκλησίου τῆς βασιλικῆς κατοικίας στὸ νησὶ Alt'amar στὴ λίμνη Βάν. Πιὸ συγκεκριμένα ὁ τρόπος ἀναπαράστασης τοῦ Ἀδάμ, σύμφωνα μὲ τὸν σ., ὑποδηλώνει τόσο τὴν ἐπίδραση Συριακῶν παραδόσεων, γιὰ παράδειγμα τὴ σύνδεση τοῦ πρωτόπλαστου μὲ τὴν ἀναμονὴ ἐνὸς ἐσχατολογικοῦ προφήτη, ὅπως διατυπώνεται στὴ *Σπηλιά τῶν Θεσαυρῶν* ἢ στὴ *Συριακὴ Ἀποκάλυψη τοῦ Βαρούχ*, ἀλλὰ ταυτόχρονα τὸν καθιστᾷ ἀναγνωρίσιμο καὶ ἀπὸ τοὺς Μουσουλμάνους ὑπὸ τὸ πρῶτομα τῆς κορανικῆς προσέγγισης τῆς ἀναπαράστασης. Ἡ τελευταία μελέτη «Changing Colours and Forms: Theophanies in the Armenian Script of the Lord's Infancy» ἐστιάζει στὴν πρόσληψη ἀποκρύφων διηγήσεων σχετικὰ μὲ τὴν παιδικὴ ἡλικία τοῦ Ἰησοῦ στὴν Ἀρμενικὴ παράδοση, οἱ ὁποῖες συνδέονται μὲ τὴ δραστηριότητα ἱεραποστόλων τῆς Ἀσσυριακῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς στὴν Ἀρμενία κατὰ τὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ 6^{ου} αἰ. Ἀποτελέσμα αὐτῆς τῆς ἐπίδρασης ἦταν ἡ ἰδιαίτερη κειμενικὴ διαμόρφωση μιᾶς αὐτόνομης καὶ ἰδιόμορφης διήγησης στὴν Ἀρμενικὴ πού συνδιάζει πρῶτες Χριστολογικὲς διδασκαλίες μὲ μορφὲς ἀπλοϊκῆς Χριστιανικῆς εὐλάβειας, ὅπως αὐτὲς διαμορφώθηκαν σὲ περιβάλλοντα Ζωροαστρικῆς καὶ στὴ συνέχεια Ἰσλαμικῆς κυριαρχίας. Ὁ τόμος ὀλοκληρῶνεται μὲ τὶς καθιερωμένους βιβλιοκριτικὲς παρουσιάσεις μονογραφιῶν πού ἀφοροῦν τὸ σύνολο τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ.

Rassegna di Teologia 4/2016

Στὴν πρώτη μελέτη τοῦ 4^{ου} τεύχους γιὰ τὸ 2016 ὑπὸ τὸν τίτλο «Χαρακτηριστικά, θεολογικὴ ἀξία καὶ ἀποδοχὴ τῆς *Amoris laetitia*» («Caratteristiche, valore teologico e recezione di *Amoris laetitia*») ὁ Carlo Greco ἐπισημαίνει τὸν συνοδικὸ χαρακτῆρα τῆς μετα-συνοδικῆς Ἀποστολικῆς Προτροπῆς γιὰ τὸ γάμο καὶ τὴν οἰκογένεια *Amoris laetitia* ὡς μιὰ ἀποτελεσματικὴ μαρτυρία τῆς ἐκκλησιολογίας τῆς κοινωνίας καὶ τῆς θεολογικῆς ἀξίας τοῦ κειμένου τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ μιὰ κυρίαρχη πράξη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ *magisterium*. Ὁ σ. ἐπιχειρεῖ μιὰ σύνοψη τῶν διαφορετικῶν ἐπικριτικῶν ἀπόψεων καὶ τὶς αἰτίες αὐτῶν καὶ ἐπισημαίνει τὶς πρόσφατες διακηρύξεις τοῦ πάπα Φραγκίσκου καὶ ὑπογραμμίζει τὰ πρωτότυπα σημεῖα τῆς Προτροπῆς.

Στὴν ἐπόμενη μελέτη τοῦ τεύχους «Ἡ ἔννοια τῆς πνευματικῆς ἀρωγῆς στὴ σκέψη τοῦ Dietrich Bonhoeffer. Μιὰ συμβολὴ γιὰ τὴν Ἐκκλησία σήμερα» («L'Assistenza spirituale nel pensiero di Dietrich Bonhoeffer. Un contributo per l'oggi

della Chiesa») ὁ Cristiano Massimo Parisi ἀναλύει τὸ *Seelsorge*, κείμενο τοῦ Bonhoeffer ἀφιερωμένο στὴν πνευματικὴ ἐνίσχυση τῶν ὑποψηφίων κληρικῶν. Ἐδῶ ἐξετάζεται ἀπὸ τὸν σ. ἡ σκέψη τοῦ λουθηρανοῦ θεολόγου καὶ ἡ θέσις τῆς ἀρωγῆς στὸ συνολικὸ του ἔργο. Τὰ κεντρικὰ σημεῖα γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα ξετυλίγεται ἡ σκέψη τοῦ Bonhoeffer εἶναι: ἡ αὐθεντία τοῦ Λόγου, ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀμαρτωλότητος τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ συμμετοχὴ στὰ πάθη τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Roberto Repole μὲ τὸ ἄρθρο του «Ἡ ἐπισκοπικὴ σύνοδος. Μιὰ θεολογικὴ προοπτικὴ» («Il sinodo diocesano Una prospettiva teologica») θέλει νὰ διερευνήσει τὴ θεολογικὴ ἔννοια τῆς συνόδου μιᾶς ἐπισκοπῆς καὶ τὴ σπουδαιότητά της γιὰ τὴ γενικότερη ἀξιολόγηση τῆς συνοδικότητος τῆς Ἐκκλησίας. Μέσα ἀπὸ μιὰ ἀναγκαῖα ἱστορικὴ ἀνασκόπηση ὁ σ. βρῖσκει ἀντιστοιχίες μὲ κυρίαρχες ἐκκλησιολογικὲς θεωρήσεις ἄλλων ἱστορικῶν ἐποχῶν. Σήμερα, στὰ πλαίσια μιᾶς ἐκκλησιολογίας τῆς κοινωνίας, ἀναζητοῦνται οἱ δυνατότητες ποῦ μπορεῖ νὰ ἔχει αὐτὸς ὁ θεσμὸς γιὰ τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία, δίχως ν' ἀπουσιάζουν ὀρισμένα κανονικὰ καὶ θεολογικὰ προβλήματα.

Στὴ συνέχεια, ὁ Lorenzo Marcello Gilardi μὲ τὸ κείμενό του «Ἡ θεία εὐσπλαχνία στὶς *Πνευματικὲς Ἀσκήσεις* τοῦ Ἁγίου Ἰγνατίου. Μιὰ συνολικὴ ἐρμηνεία» («La Misericordia divina negli *Esercizi spirituali* di Sant' Ignazio. Una interpretazione globale») ἐξετάζει τὴ θεολογικὴ κατηγορία τῆς θείας εὐσπλαχνίας μὲ σκοπὸ νὰ παρουσιάσει μιὰ γενικὴ, πανοραμικὴ ἐρμηνεία τῶν *Ἀσκήσεων* τοῦ ἱδρυτῆ τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουιτῶν καὶ τὴν ἐπίδρασή τους στὴν πνευματικὴ σχέση. Ἡ ἀγαπητικὴ αὐτοφανέρωση τοῦ Θεοῦ ποῦ ὁ ἄσκητὴς βιώνει στὰ πρῶτα κρίσιμα σημεῖα τῆς πνευματικῆς του ἐξάσκησης, προκαλεῖ μιὰ ἀνταπόκριση πίστεως καὶ διακονίας ποῦ, εὐρισκόμενη σὲ κοινωνία μὲ ὅποιον συνοδεύει αὐτὴ τὴν πορεία, συμβάλλει στὴν εὐρύτερη ἐκκλησιαστικὴ ἱεραποστολή.

Ὁ Domenico Marafioti μὲ τὴ μελέτη του «Παῦλος, ἀπόστολος ὅπως καὶ οἱ Δώδεκα» («Paolo, apostolo come i Dodici») ἐστιάζει στὸ ὅτι ὁ Παῦλος, μολοντί δὲν ἀνῆκε στὴν ὀμάδα τῶν Δώδεκα οὔτε ἐντάχθηκε ἐν συνεχείᾳ σ' αὐτήν, ὅπως ὁ Ματθαίος, θεωρεῖται ἀπόστολος ἐξίσου μὲ τὸν Πέτρο. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιο τῆς Δαμασκῶ, ὅπου ἡ ἀποστολικὴ ἀξία δόθηκε στὸν Παῦλο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Χριστό, τὸ ἄρθρο δείχνει τὸ πῶς ὁ Παῦλος σταδιακὰ ἀποκτᾶ συνείδηση τοῦ ἀποστολικοῦ του χρέους. Τὸ ἀποστολικὸ του χάρισμα φανερώνεται κατὰ τὴν πρώτη ἱεραποστολικὴ του περιοδεία μαζί μὲ τὸν Βαρνάβα καὶ ἀναγνωρίζεται ἐπίσημα ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴ Σύνοδο τῶν Ἱεροσολύμων, ποῦ τὴν ἐντάσσει πλέον σὲ εὐρύτερα ἐκκλησιολογικὰ πλαίσια.

Στὸ σημείωμά του ὑπὸ τὸν τίτλο «“Ἐλπίδα γιὰ ὅλους”. Δύο συμβολές: Hans Urs von Balthasar καὶ Waclaw Hryniewicz» («Speranza per tutti». Due approcci: Hans Urs von Balthasar e Waclaw Hryniewicz») ὁ Maciej Raczynski-Rozek παρουσιάζει τὶς πρὸ ἀξιοσημείωτες διαφορὲς στὴν ἐρμηνεία τῆς «θεωρίας τῆς ἐλπίδας» γιὰ τὴ σωτηρία τῶν πάντων μεταξὺ τοῦ Hans Urs von Balthasar καὶ τοῦ Πολωνοῦ θεολόγου Waclaw Hryniewicz. Ὁ τελευταῖος, στὴν ἀναζήτηση ἐπιχειρημά-

των πού νά ὑποστηρίζουν τήν «ἐλπίδα γιά ὄλους», καταλήγει νά εἶναι οἰκεῖος στήν περὶ ἀποκαταστάσεως διδασκαλία. Ἀντίθετα, ὁ Balthasar παραμένει σέ ὄλη τή θεολογική του σκέψη πιστός σέ χριστοκεντρικές καί τριαδοκεντρικές ἀρχές, προκειμένου ν' ἀποφύγει αὐτήν τήν τάση.

Τὸ τεῦχος ὀλοκληρώνει μὲ βιβλιοπαρουσιάσεις πρόσφατων θεολογικῶν ἔργων.

Rassegna di Teologia 1/2017

Στὴν πρώτη μελέτη τοῦ 1^{ου} τεύχους γιά τὸ ἔτος 2017 ὁ Roberto del Riccio μὲ τὴ μελέτη του «Ἡ 500στὴ ἐπέτειος ἀπὸ τὴ Μεταρρύθμιση καί τὸ πάντα ἐπικαιρο αἷτημα τοῦ Λούθηρου» («Il 500° della Riforma e l'istanza sempre attuale di Lutero») ἐξετάζει, ἔχοντας ὡς ἀφορμὴ τὴν ἐπέτειο αὐτή, τὶς ἀντιδράσεις ἔναντι τοῦ αἰτήματος τοῦ Λούθηρου ν' ἀναζητηθεῖ ὁ Θεὸς στὴν φιλευσπλαχνία· ἐπρόκειτο γιά ἀντιδράσεις μιᾶς νοοτροπίας (ἢ καί θεολογίας) «ἀνταπόδοσης» πού ἀλλοιώνει, κατὰ τὸν σ., ὄχι μόνο τὴ σχέση τοῦ κάθε ἀνθρώπου ξεχωριστὰ μὲ τὸ Θεὸ ἀλλὰ καί τὴν ἐν γένει ἐκκλησιαστικὴ ὁργάνωση καί ζωή. Στὸ ἄρθρο ὁ del Riccio σημειώνει πὼς, κατὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, κάθε ἀπόπειρα τοῦ ἀνθρώπου νά «ἐξαγοράσει» τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ εἶναι ἁμαρτία καί γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νά συνδεθεῖ μὲ καμία συγκεκριμένη ἱστορική, κοσμικὴ περίσταση.

Στὴ συνέχεια, ὁ Michele Cassese μὲ τὸ κείμενο «Ἡ εὐαγγελιστικὴ δραστηριότητα τῆς Ἐκκλησίας στὶς ἐνοριακὲς κοινότητες» («La missione evangelizzatrice della Chiesa nella comunità parrocchiale») σημειώνει πὼς ἡ ἐνορία, παρότι βρῖσκεται σέ κρίση, παραμένει ὁ πλέον ἀξιόπιστος θεσμὸς πού ἐκφράζει τὴν ἱεραποστολικότητα τῆς Ἐκκλησίας καί πού πραγματώνει τὸ χρέος τοῦ εὐαγγελισμοῦ σ' ἕναν κόσμον σέ διαρκῆ μεταμόρφωση. Ἀπαιτεῖται, ὅμως, ἡ ἐπικαιροποίηση καί ἐνεργοποίηση ὅλης τῆς κοινότητας. Στὸ κείμενο προσφέρονται ὀρισμένες κατευθύνσεις γιά ποιμαντικὰ σχέδια καθὼς καί συγκεκριμένα παραδείγματα ἐνοριακῆς ποιμαντικῆς δράσης στὴν Ἰταλία. Τέλος, παρουσιάζονται μοντέλα μιᾶς «ρευστῆς ἐνορίας» πού ἤδη ἐφαρμόζονται σέ ὀρισμένες εὐρωπαϊκὲς χώρες.

Ὁ Paolo Nicelli στό «Ἡ ἰσλαμικὴ μυστικὴ θεολογία, ἡ διδασκαλία καί ἡ πρακτικὴ τῶν σούφι» («La mistica islamica, la dottrina e la prassi dei Sūfi») ἐπιχειρεῖ μιὰ ἱστορικο-θεολογικὴ σύνθεση τῆς ἰσλαμικῆς μυστικῆς θεολογίας ἀπὸ τὸ 612 περίπου ἕως τὰ τέλη τοῦ 17^{ου} αἰῶνα, ἐπισημαίνοντας τὶς πνευματικὲς ἀναφορὲς τῶν πρώτων μυστικῶν μουσουλμάνων καί εἰδικὰ τὴν κορανικὴ ἀποκάλυψη καί τὴν παρουσία τοῦ προφήτη Μωάμεθ ὡς σχολιαστῆ καί ἐρμηνευτῆ τοῦ Κορανίου. Ζητήματα ὅπως ἡ ὑποταγὴ στὸ θεῖο θέλημα, ἡ προσκύνηση ὡς ἰκεσία τῆς θείας παρουσίας καί ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιά τὴ δημιουργία γίνονται ἐρμηνευτικὰ κλειδιά μιᾶς πνευματικῆς πρακτικῆς πού ἀναζητεῖ, μὲ ποικίλες ἐρμηνεῖες, τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιά τὸν ἄνθρωπον καί τὴν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου γιά τὸ Θεό. Τὸ ἄρθρο περιγράφει, ἀκόμα, τὴ διαδρομὴ τῆς ἰσλαμικῆς μυστικῆς θεολογίας στὴ Νοτιοανα-

τολική Ἀσία καὶ τὴ θετικὴ σύνθεση μεταξὺ τῶν θεολογικῶν ιδεῶν καὶ τῆς πνευματικῆς πράξης τῆς Δύσης μὲ τὸν ἰσλαμισμό τῆς Ἰσλαμικῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Enrique Sanz Giménez-Rico, Πρόεδρος τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Ποντιφικοῦ Πανεπιστημίου Comillas, μὲ τὸ ἄρθρο του «Μποροῦμε νὰ ἀποδώσουμε στὸ Θεὸ τὴ θεία ὁγὴ;» («Si può usurpare a Dio la sua ira?») ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν παραπομπὴ στὸ Ἰω 4,2 (Θεὸς σπλαχνικὸς, ὁπομονετικὸς, ἀπεριόριστος καλοσύνης) τοῦ Ἐξ 34,6 ἔξ (ἡ παρουσίαση τοῦ Θεοῦ ὡς ἔλεος ἀλλὰ καὶ ὡς δικαιοσύνη)· ἡ πρώτη φαίνεται ν' ἀπαλείφει τὴν ἐπαμφοτερίζουσα στάση ποὺ ὑπάρχει στὴ δεύτερη. Παρόλ' αὐτὰ, ἡ μελέτη αὐτῆς τῆς φόρμουλας, ἂν ἰδωθεῖ συνολικὰ στὸ βιβλίον τοῦ Ἰωνᾶ, μᾶς δίνει, κατὰ τὸν σ., τὴ δυνατότητα νὰ παρατηρήσουμε πὺς ἡ ἀμφισημία μᾶλλον προκύπτει ἀπὸ τὶς ὁμοιότητες καὶ τὶς διαφορὰς μεταξὺ Μωυσοῦ καὶ Ἰωνᾶ, ἔτσι ὅπως ἐντοπίζονται στὸ βιβλίον· καὶ οἱ δύο συγγραφεῖς, πράγματι, μποροῦν νὰ προσφέρουν στὸν ἀναγνώστη μιὰ ὁδὸ γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ἔργου ποῦ, ἐν πολλοῖς, μένει πιστὸ στὴ διήγηση τῆς Ἐξόδου.

Στὴν ἐπόμενη μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἐκκλησία καὶ γυναῖκες. Ἡ πνευματικὴ μητρότητα» («Chiesa e donne. La maternità spirituale») ἡ Caterina Ciriello παρατηρεῖ πὺς ἡ συνεχὴς ἀνθρώπινη πρόοδος μᾶς ἐπιβάλλει νὰ θεωρήσουμε τὸ ζήτημα τῆς μητρότητας ἔξ ἀπόψεως τόσο φυσιολογίας ὅσο καὶ πνευματικότητας. Πὺς ὀρίζεται ἡ μητέρα; Εἶναι αὐτὴ ποῦ ὁ ρόλος της περιορίζεται στὸν τοκετὸ ἢ ἐκείνη ποῦ συνοδεύει τὸ ἄτομο σὲ ὅλη τὴν πλήρη διαδρομὴ τῆς ἀνάπτυξής του; Ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες ἔχει ἀρνηθεῖ στὴ γυναῖκα τὴ δυνατότητα νὰ συνοδεύει πνευματικὰ τὸν ἄνθρωπο. Σήμερα, ἐπαφίεται στὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἀνακαλύψει ἐκ νέου ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνθαρρύνει τὸ δῶρο τῆς πνευματικῆς μητρότητας ὡς προνομιούχο χῶρο τῆς ἀνθρώπινης πνευματικῆς ἀνάπτυξης.

Στὴν ἐπόμενη μελέτη τοῦ τεύχους ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ ἐπιρροὴ τῆς προτεσταντικῆς θεολογίας στὴν καθολικὴ κατανόηση τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας. Ἡ θεολογικὴ συζήτηση στὴν Ἰταλία» («L'influenza della teologia protestante sul contesto cattolico di *historia salutis*. Il dibattito teologico in Italia») ὁ Gianluigi Pasquale ἐκθέτει δύο σχετικὰ ἄγνωστες θέσεις ποῦ ἐνδιαφέρουν τὴ νεώτερη ἰταλικὴ θεολογικὴ ἔρευνα: τὸ ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἔννοιας «ἱστορία τῆς σωτηρίας» (στὸ ν. 2 τοῦ *Dei Verbum* τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ) προέρχεται ἀπὸ τὴν προτεσταντικὴ θεολογία καὶ πὺς, ἐπομένως, ἡ καθολικὴ θεολογικὴ σκέψη δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ συζητᾷ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας (τὴν ἄλλοτε ἀποκαλούμενη «ἱερὰ ἱστορία»).

Ὁ Armando Nugnes στὸ κείμενό του «Μεταρρύθμιση. Ἄνα-σχηματισμὸς στὸ Χριστό» («Riforma. Ri-configurazione a Cristo») διατυπώνει τὴν ἄποψη πὺς ὁ ὅρος «μεταρρύθμιση» ἐμφανίζεται ἱστορικὰ σὲ ἀρκετὲς ἀποφασιστικὲς ἱστορικὲς καμπές. Σήμερα, στὴν ἐπέτειο 500 ἐτῶν ἀπὸ τὴ λουθηρανικὴ Μεταρρύθμιση, ἡ οἰκουμενικὴ ἀναζήτηση συνοδεύει τὶς ἐσωτερικὲς συζητήσεις ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμιση. Ἐχοντας ἀνακαλέσει ὀρισμένες λαθεμένες ἢ ἀπλουστευμένες ἔννοιες τῆς μεταρρύθμισης, ὁ σ. δοκιμάζει νὰ κατανοήσει τὴ θετικὴ τῆς δυναμικῆς, αὐτῆς δηλαδὴ ποῦ οἰκοδομεῖ καὶ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ θεμε-

λιώδη σχέση με τον Χριστό, σύμφωνα με το σχήμα της μεταμόρφωσης. Έπομένως, η μεταρρύθμιση θα πρέπει να κατανοηθεί κυρίως ως ένας ανα-σχηματισμός στο Χριστό, που ξεκινά από την έσωτερική προσωπική διάσταση και τείνει να αναμείξει όλη την κοινότητα, θεσμική και δομική.

Ή Ακολούθως, ο Alfonso Amarante παρουσιάζει τον συλλογικό τόμο «Ο Λόγος σάρξ έγινε. Διαδραστική οικοδόμηση της χριστιανικής απολυτότητας» («Il Verbo si fa carne. Costruzione interattiva dell'assoluto cristiano») της Ποντιφικής Θεολογικής Σχολής της Νότιας Ιταλίας, που αποτελεί καρπό της θεολογικής και φιλοσοφικής έρευνας των διδασκόντων της Σχολής. Έδω προτείνεται μια ανάλυση των έννοιων «ταυτότητα, έτερότητα και υπερβατικότητα» που προσφέρονται για μια ανάγνωση τόσο φιλοσοφική όσο και θεολογική. Σ' αυτή τη βάση ο σ. επισημαίνει κυρίως τα προβληματικά σημεία αυτής της έρμηνευτικής όδοϋ. Έτσι μπορεί να έξηγηθεί και ο ύποτιτλος του κειμένου «διαδραστική οικοδόμηση της χριστιανικής απολυτότητας».

Στα Χρονικά του περιοδικού παρουσιάζονται οί έργασίες του σεμιναρίου κατάρτισης για θεολόγους, που έλαβε χώρα στη Ρώμη το Δεκέμβριο του 2016 και είχε σαν θέμα «Θεολογίες και Έκκλησίες 500 χρόνια μετά την Προτεσταντική Μεταρρύθμιση» και διοργανώθηκε από τη Θεολογική Ιταλική Ένωση και το τμήμα Θεολογίας της Έκκλησίας των Βαλδέζων.

Ο τόμος κλείνει με την παρουσίαση πρόσφατων θεολογικών τίτλων.

Teologia (τεϋχος 4, 2016)

Το 4^ο τεϋχος του 2016 του περιοδικού *Teologia* της Θεολογικής Σχολής της Βόρειας Ιταλίας άνοίγει με τη μελέτη «Πλήρως του ανθρώπου – πλήρως του Θεοϋ. Άναφορικά με τη θεοπνευστία της Άγίας Γραφής» («Tutta dell'uomo – tutta di Dio. Sull'ispirazione della Sacra Scrittura») που εισάγει στη θεματική του παρόντος τεϋχους.

Άκολουθεί το άρθρο «Ίδρυτική μνήμη και ένσάρκωση στη διαλεκτική μεταξύ θεοπνευστίας και κανόνα» («Memoria fondatrice e incarnazione nella dialettica tra ispirazione e canone») του Gianantonio Borgonono. Το πρώτο μέρος της μελέτης θέλει να διευρύνει την άκριβη έννοια της θεοπνευστίας στη θεολογική παράδοση κάνοντας άναφορά στη φαινομενολογία του προφητικού γεγονότος ως αυτο-φανέρωση του Θεοϋ. Αύτη ή φανέρωση έχει μια διπλή συνέχεια που παρουσιάζεται σε τρεις φάσεις: το ίδιο το γεγονός και ή μαρτυρία-βεβαίωση αυτών της μαρτυρίας· ο συνομιλητής προκαλείται από τη γραπτή βεβαίωση της μαρτυρίας και καλείται να τη διαβεί με τη δική του εμπειρία για να φθάσει να ζήσει εκ νέου το άρχικό γεγονός. Η διεύρυνση του όριζοντα της έννοιας της θεοπνευστίας για τη σχέση που αύτη έγκαθιστά με τον κανόνα της Γραφής γίνεται πηγή από την όποια άντλείται ή ταυτότητα ενός λαοϋ που άναγνωρίζει τη δική του ίδρυτική μνήμη. Η συμβολική συμφωνία που συνδέει με το παρελθόν επιτρέπει σε μια νέα γενιά να ζήσει εκ νέου και να έξελίξει ό,τι της έχει παραδοθεί από την προηγούμε-

νη παράδοση. Ὁ ἑρμηνευτὴς βρίσκει, ἔτσι, στὴν παράδοση ἕναν θεόπνευστο Λόγο. Στὸ τρίτο μέρος τοῦ ἄρθρου ἐφαρμόζεται τὸ μοντέλο τῆς ἐνσάρκωσης, ποῦ ὁρίζει καλύτερα τὴ μοναδικότητα τοῦ ἐμπνευσμένου Λόγου. Καὶ γιὰ τὶς ἱερὲς Γραφὲς ἡ θεία πρωτοβουλία παράγει κάτι ποῦ δὲν μπορεῖ ν' ἀναχθεῖ καὶ παραμένει ἔτσι *sui generis*, ἕνα φαινόμενο οὐσιαστικά καὶ ἄρρηκτα θεανθρώπινο, ποῦ δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ διαιρεθεῖ στὰ συστατικά του μέλη γιὰ ν' ἀγγίξει τὴ βαθύτερη γνώση τοῦ μυστηρίου ποῦ ἐκπροσωπεῖ.

Ὁ Γιωάννη Trabucco μὲ τὴ μελέτη του «Ποιητικὴ τῆς θεοπνευστίας. Ἕνα θεωρητικὸ ἀναθεωρητικὸ πλαίσιο» («Poetica dell'ispirazione. Un quadro teorico di ripensamento») ἐπισημαίνει, καταρχήν, πὼς στὴ μετανεωτερικὴ συνάφεια ὑπάρχει μιὰ μετα-μεταφυσικὴ εὐαισθησία ποῦ ἀναστέλλει κάθε ἀναφορὰ στὴν ἀλήθεια καὶ ἐπιβάλλει τὴν «ἐπαλήθευση» τῆς ἀλήθειας μέσω τῆς ἐμπειρίας. Οἱ Γραφὲς προσφέρουν, κατὰ τὸν σ., μιὰ μοναδικὴ ἀπάντηση, ἀντάξια αὐτῆς τῆς πρόκλησης καὶ αὐτοῦ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ κριτηρίου τῆς «ἐμπειρίας», δεδομένου ὅτι σ' αὐτὲς ἀπὸ τὴν ἀπόρριψη τοῦ ἐμπειρισμοῦ καὶ τοῦ ἐμπειρικοῦ ρεαλισμοῦ φαίνεται νὰ συγκροτεῖται ἡ πραγματικότητα καὶ τὸ γεγονός τῆς ἀποκάλυψης. Γιὰ νὰ ἀποδειχθεῖ αὐτὸ ἴσως χρειάζεται νὰ ἀνατρέξουμε στὴν ἀναθεώρηση τοῦ ζητήματος τῆς θεοπνευστίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἔννοιας τῆς «ἀναλογίας» ποῦ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ δοῦμε τὴν ἔνταξη τοῦ ἀνθρώπου στὸν λόγο περὶ ἀπόδειξης τοῦ Θεοῦ ἐκκινώντας ἀπὸ τὸ πρωτεῖο τοῦ βιβλικοῦ κανόνα καὶ ἀπὸ μιὰ «θεωρία τῆς πράξης», τῆς ὁποίας ὁ «ἐνεργός» χαρακτῆρας ἐμφανίζεται, στὰ βιβλικὰ κείμενα, μὲ ἀποφασιστικὸ τρόπο.

Τὸ τεῦχος κλείνει μὲ βιβλιοπαρουσιάσεις θεολογικῶν ἔργων.

Teologia (τεῦχος 1, 2017)

Τὸ 1^ο τεῦχος γιὰ τὸ 2017 ξεκινᾷ μὲ τὴν εἰσαγωγικὴ μελέτη τοῦ Angelo Vincenzo Zanì «Ἡ εὐθύνη τῆς θεολογίας γιὰ μιὰ Ἐκκλησία “σὲ ἔξοδο”» («La responsabilità della teologia per una Chiesa “in uscita”») ποῦ εἰσάγει τὸν ἀναγνώστη στὴ θεματολογία τοῦ παρόντος τεύχους. Ὁ σ. ἐξετάζει τὴν ἐμφάνιση καὶ διαμόρφωση τῆς ἔννοιας «Ἐκκλησία σὲ ἔξοδο» στὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ (ὡς ἑρμηνευτικὸ κλειδί γιὰ νὰ κατανοηθεῖ ἡ ἴδια ἡ Σύνοδος), τὶς κατεξοχὴν ἱεραποστολικὲς καὶ μεταρρυθμιστικὲς (γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ) προεκτάσεις, τὴ σχέση μεταξὺ θεσμοῦ καὶ χαρίσματος, τὴν πραγμάτωση τοῦ δόγματος μέσα ἀπὸ τὴν ποιμαντικὴ καὶ ἱεραποστολικὴ πράξη τῆς σὲ ἔξοδο Ἐκκλησίας, καὶ τὶς μετασυνοδικὲς ἐφαρμογὲς τοῦ ἀξιώματος «Ἐκκλησία σὲ διάλογο»: μὲ τοὺς παγκόσμιους πολιτισμοὺς καὶ τὶς μεγάλες θρησκείες, μὲ τὴ σύγχρονη γνωσιολογία κτλ. Ἡ «Ἐκκλησία σὲ ἔξοδο» ἐνοποιεῖ, τελικά, ὅλες τὶς ἀνθρώπινες ἐκφράσεις σὲ μιὰ μοναδικὴ ἀλήθεια.

Ἐν συνεχείᾳ, ὁ Γιωάννη Rota μὲ τὸ «Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ: ἐρωτήματα ὑπὸ συζήτηση στὴν Πραγματεία περὶ Ἐκκλησιολογίας» («La Chiesa di Dio: questioni disperate nel Trattato di Ecclesiologia») θεωρεῖ πὼς ἡ πραγματεία εἶναι ἀκόμα

στην αναζήτηση ενός κοινά αποδεκτού προσδιορισμού. Μεταξύ των διαφόρων υπό συζήτηση ἐρωτημάτων, τὸ ἄρθρο ἐξετάζει τὰ ἀκόλουθα τέσσερα: 1) Πῶς σχετίζεται ἡ ἐκκλησιολογικὴ ἀποψη τοῦ *Lumen gentium* μετ' ἐκείνην τῶν ἄλλων συνοδικῶν κειμένων; 2) Ποιὰ εἶναι ἡ σχέση μεταξύ ἐκκλησιολογίας καὶ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν; 3) Ἐκ τῆς στιγμῆς πού τὰ πορίσματα τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας μᾶς ἔχουν δείξει πῶς ἡ Ἐκκλησία τῶν ἀπαρχῶν ἦταν ἀρκετὰ πολύμορφη, πῶς πρέπει ν' ἀντιμετωπιστοῦν οἱ ἐντάσεις μεταξύ τῆς ἀξίωσης γιὰ πιστότητα ἔναντι τῶν ἀποστολικῶν πηγῶν καὶ τῶν σύγχρονων ἀξιώσεων; 4) Εἶναι δυνατόν νὰ βρεθεῖ μιὰ πρόταση πού νὰ ἐνώνει τὰ αἰτήματα τῆς βασικῆς θεολογίας καὶ ἐκεῖνα μᾶς περισσότερο συστηματικῆς προσέγγισης; Ἐπειδὴ παρουσιάσει τὶς διαφορετικὰς ἀπόψεις πού ἔχουν σχετικὰ διατυπωθεῖ, ὁ σ. τοῦ ἁρθροῦ προσπαθεῖ νὰ ἐντοπίσει πιθανὰς ἀπαντήσεις στὰ παραπάνω ἐρωτήματα.

Στὴν ἐπόμενη μελέτη ὁ Maurizio Chiodi μετ' ἑξῆς «Δημιούργησε τὸν ἄνδρα καὶ τὴ γυναῖκα. Τὸ ἀνθρωπολογικὸ ἐνδιαφέρον στὴ θεολογικὴ συζήτηση» («Maschio e femmina li creò». L'interesse antropologico del discorso teologico) ἐπιχειρεῖ ν' ἀναπτύξει, μετ' ἀπό τὴ βιβλικὴ ἀποκάλυψη, μιὰ ἐφαρμοσμένη ἀνθρωπολογία. Ἡ θεολογικὴ συζήτηση, τονίζει, ἔχει ἕναν καταστατικὸ δεσμὸ μετ' τὴν ἱστορικο-ἀνθρωπολογικὴ ἐμπειρία καὶ ἕνα ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν τελευταία. Ἡ βιβλικὴ μελέτη ἐστιάζει στὴ διήγηση τῶν ἀπαρχῶν (Γεν 2-3) καὶ θεωρεῖται σὲ σύνθεση μετ' τὸ χριστολογικὸ γεγονός. Ἡ ἀνθρωπολογικὴ ἐμπειρία δὲν πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη, ἀλλὰ συνδέεται μετ' τὶς πρακτικὰς μορφὰς τῆς προσωπικῆς ζωῆς, μετ' τὴν μεσολάβηση τῶν πολιτισμῶν. Γι' αὐτὸ, σὲ μιὰ δευτέρη φάση, τὸ ἀνθρωπολογικὸ ἐρώτημα ἀνακτᾶται διαμέσου τῆς ἐρμηνείας τῆς ἐμπειρίας, στὴν προσπάθεια νὰ δεიχθεῖ ὁ τρόπος μετ' τὸν ὁποῖον μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς πῶς ἡ φυλετικὴ διαφορὰ εἶναι ἕνα γεγονός πού ἔχει τὶς ἀπαρχές του καὶ ἀνάγεται στὴν ἐμπειρία τοῦ ἑαυτοῦ μας. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ ὑπόβαθρο γίνεται ἡ συζήτηση μεταξύ δύο θεωρητικῶν δεσμῶν πού εἶναι συγχρόνως συνδεδεμένοι καὶ διαφορετικοὶ μεταξύ τους: ἡ ὁμοφυλοφιλικὴ ἐμπειρία καὶ τὸ περὶ φύλου (*gender*) ἐρώτημα.

Ὁ Erio Castellucci μετ' τὴ μελέτη του «Χριστιανοὶ στὸν κόσμον. Μοντέλα καὶ ἐρμηνεῖες» («Cristiani nel mondo. Modelli e interpretazioni») σημειώνει πῶς, μέσα ἀπὸ μιὰ ἱστορικο-ἐκκλησιολογικὴ ἀνάλυση, ἀναδεικνύονται τρεῖς μοντέλα πού μποροῦν νὰ ἐκφράσουν ἀκόμα καὶ σήμερον τὴ σχέση τῶν χριστιανῶν μετ' τὸν κόσμον καὶ ἐντοπίζει, σὲ καθένα ἀπὸ αὐτὰ, δύο τάσεις. Τὸ πρῶτον μοντέλον εἶναι αὐτὸ τῆς προφητικῆς διαφορᾶς, πού γεννᾶται στὸ πλαίσιον μᾶς διωκόμενης ἢ ἔστω ἐχθρικῶς ἀντιμετωπιζόμενης κοινότητος. Σ' αὐτὸ ὑπάρχει ἡ κεντρικότης τῆς ἀξίας τῆς ἀγάπης ὡς «εἰκόνα» τῆς σχέσης μετ' τὸν κόσμον, προβάλλει ἡ τάσις τοῦ μαρτυρίου, ὅπως πολὺ λαγαρὰ ἐκφράζεται στὶς ἐπιστολὰς τοῦ Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, ὅπως καὶ ἡ τάσις τῆς ἐνσωμάτωσης, πού μετ' συνθετικὸν τρόπον ξεπηδᾷ στὶς σελίδες τῆς Πρὸς Διόγνητον ἐπιστολῆς, μετ' παράδοξους καὶ πολὺ ἀποτελεσματικὸς ὄρους. Οἱ δύο τάσεις μποροῦν νὰ συνυπάρξουν, παρὸτι ἐκπροσωποῦν διαφορετικὸς τρόπους σχέσης Ἐκκλησίας-κόσμου. Τὸ δευτερον μοντέλον εἶναι αὐτὸ τῆς

«ουστηματοποίησης» τοῦ κόσμου πού παίρνει ἀφορμὴ ἀπὸ τὴ συνθήκη τῆς θεοσκευτικῆς εἰρήνης καί, πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴ συνθήκη τῆς «Χριστιανοσύνης». Τὸ περιβάλλον στὸ ὁποῖο διαμορφώνεται τὸ μοντέλο αὐτὸ εἶναι ὁ μεσαιωνικὸς πολιτισμὸς, ὁ Πρώιμος καί, κυρίως, ὁ Ὑστερος Μεσαίωνας. Ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ μοντέλου ὑπάρχει μιὰ τάση ἀμοιβαίας παρεμβολῆς Ἐκκλησίας καὶ κόσμου πού βλέπει διαρκεῖς διακυμάνσεις μεταξὺ τοῦ καισαροπαπισμοῦ καὶ τῆς θεοκρατίας, ἀλλὰ καὶ ἡ μοναστικὴ τάση, πού συνοψίζει τὰ δύο παραδείγματα τοῦ πρώτου μοντέλου: ἀπὸ τὴ μία πλευρᾶ, ἡ εὐαγγελικὴ ριζοσπαστικοποίηση καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ἐνσωμάτωση στὸν κόσμον τῶν χριστιανικῶν ἀξιῶν. Τὸ τρίτο μοντέλο εἶναι αὐτὸ τῆς πιστῆς καὶ κριτικῆς συνεργασίας, πού ἀνακτᾶ ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες χριστιανικὲς πηγὲς τὴν ἰδέα τῆς αὐτονομίας τῶν δύο σφαιρῶν, τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς κοσμικῆς. Ἡ Β' Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ εἶναι τὸ γεγονός ὅπου σφυρηλατεῖται αὐτὸ τὸ μοντέλο. Ἡ μετασυνοδικὴ διδασκαλία (*magisterium*) τὸ δέχεται, μὲ διαφοροτικὴ ἔνταση, καὶ τὸ προωθεῖ. Ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ μοντέλου ἐμφανίζεται ἡ τάση τῆς παρουσίας τῶν χριστιανῶν στὴν κοινωνία πού –ἀνακτώντας πτυχὲς τῆς ἐκκλησιολογίας τῆς νεώτερης ἐκκλησιαστικῆς μεταρρύθμισης– ὑπογραμμίζει τὴν ἀνάγκη μιᾶς ὁρατῆς –καὶ κατὰ περίστασι μαζικῆς– παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν χριστιανῶν στὸν κόσμον. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὑπάρχει ἡ τάση τῆς διαμεσολάβησης πού, ἀντιθέτως, ἐνθαρρύνει τὸ διάλογο μὲ τὸν κόσμον. Συμπερασματικά, χρησιμοποιώντας τὶς εὐαγγελικὲς μεταφορὰς τοῦ ἄλατος καὶ τοῦ φωτός, πού συχνὰ συναντῶνται στὴ διδασκαλία τοῦ πάπα Φραγκίσκου, προσφέρονται ὡς ἕνας περαιτέρω ἐμπλουτισμὸς τοῦ μοντέλου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖο εἶναι σὲ μιὰ διαρκῆ σύνθεση, πού εἶναι ἡ σχέση τῶν χριστιανῶν μὲ τὴν κοινωνία.

Τὸ τεῦχος κλείνει μὲ εἰδήσεις ἀπὸ τὴν ἀκαδημαϊκὴ ζωὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Βόρειας Ἰταλίας καὶ μὲ μιὰ πλούσια βιβλιοπαρουσίαση θεολογικῶν ἔργων.